

PREGLED UHAPŠENIH I STRELJANIH LICA OD OZNE NA TERITORIJI VOJVODINE DO 20. JUNA 1945*

Istraživanje i objavljivanje građe iz arhiva službi bezbednosti, koje je u mnogome odmaklo u bivšim republikama SFRJ, u Srbiji je tek na početku.¹ Taj zadatak postaje važniji kada se zna stepen centralizovanosti policijsko-bezbednog aparata na kraju i neposredno posle Drugog svetskog rata. Iz tih razloga očekujemo da se u beogradskim arhivima (najviše Vojnom arhivu i Arhivu Srbije – građa BIA) nalaze najrelevantniji dokumenti, pre svega oni koji se odnose na političku represiju. Značaj objavljivanja dokumenata iz ovih arhiva je teško preценiti kada je u pitanju ovaj dinamičan ali i još uvek „mračan“ istorijski period, naročito dugogodišnje *tabu teme* kao što su politička represija, uloga i način funkcionisanja službi bezbednosti. Ova vrsta građe na osnovu odluke Vlade Srbije do nedavno je bila dostupna samo pojedinim državnim komisijama,² dok se navlađuje mogućnost skorog korišćenja i u naučnoistraživačke svrhe.

Nasuprot uvreženom mišljenju u naučnoj i široj javnosti, o hapšenim, streljanim i odbeglim licima u prvim posleratnim godinama ipak se vodila detaljna i precizna dokumentacija. Takođe, protivno nekim pretpostavkama izgleda da je dobar deo takve građe preživio i veliku čistku arhivskih dokumenata Službe

* Zbog ograničenosti prostora, potpun i detaljan spisak uhapšenih i streljanih na području Vojvodine do 20. juna 1945. biće objavljen ove godine u tematskom broju časopisa *Hereticus*, posvećenom tajnim grobnicama.

¹ U Hrvatskoj se od 2006. objavljuju dokumenti OZN-e za Hrvatsku. U toku je priprema IV toma, a do sada je izašlo: Dokumenti – partizanska i komunistička represija u Hrvatskoj I, *Dalmacija*, Zagreb 2006; Dokumenti – partizanska i komunistička represija u Hrvatskoj II, *Slavonija i Srem*, Zagreb 2007; Dokumenti – Partizanska i komunistička represija u Hrvatskoj III, *Zagreb i središnja Hrvatska*, Zagreb 2008.

² Vlada Republike Srbije, na sednici od 9. jula 2009, donela je odluku o osnivanju *Državne komisije za pronalaženje i obeležavanje svih tajnih grobnica* u kojima se nalaze posmrtni ostaci streljanih posle oslobođenja 1944 (skraćeno *Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944*), sa konstitutivnom sednicom održanom 12. novembra 2009. godine. U tom smislu, Vlada Republike Srbije je na sednici od 29. aprila 2010. donela Odluku o skidanju oznaka tajnosti sa dokumenata iz nadležnosti Vlade, koji se odnose na činjenice kada, gde, kako i koliko je lica pobijeno na teritoriji Srbije posle 12. septembra 1944.

bezbednosti posle 1966. i pada Aleksandra Rankovića.³ U predatoj arhivskoj građi BIA u Arhivu Srbije mogu se naći detaljni spiskovi, dosijei i čitave ukoričene „*knjige streljanih*“, „*antinarodnih elemenata*“ i „*neprijatelja današnjice*“. U ovim dokumentima se kao kvalifikacija pored imena likvidiranih naješće nalazi sasvim šturo obrazloženje: „DM“ (Pokret Draže Mihailovića), SDS, ZBOR, „*narodni neprijatelj*“, jatak, ili saradnik. Za žene: *špijunka, jatak, prostitutka*... Nažalost, nije bio redak slučaj da se među streljanima nalaze i maloletna lica. Bilo je slučajeva da se greškom strelja lice sa istim imenom i prezimenom, a potom se u izveštaju kaže: „... *nema veze, i on je bio neprijatelj današnjice*“.⁴ Obično su streljane najpre evidencijalno lokalni organi OZN-e i narodnooslobodilački odbori, a kasnije su spiskovi dostavljani višim instancama Službe bezbednosti. Tokom 1946. a naročito posle sukoba sa Informacionim biroom 1948. godine, mesni organi OZN-e dobili su zaadatak da sve spiskove srede i izveštaje dostave višim instancama, najverovatnije zbog mapiranja „*unutražnjih neprijatelja*“ u koje su potencijalno ubrajane i porodice streljanih.⁵

Dokument koji donosimo nastao je 1945. godine i predstavlja tabelaran pregled broja lica koja su uhapsili ili streljali organi OZN-e na teritoriji Vojvodine u periodu od oslobođenja oktobra 1944. do 20. juna 1945, kao i prateći kratak izveštaj o ratnim zločinima i samovolji u kažnjavanju ratnih zarobljenika na teritoriji Srema i Slavonije od strane vojnih jedinica. Ovaj dokument OZN-e za Vojvodinu sadrži pregled 14.069 lica, od kojih je najmanje 10.360 streljano u prvim danima od OZN-e i vojnih jedinica (nedostaju svi koje je streljala vojska).⁶ Ovaj sumaran pregled može doprineti preciznijem sagledavanju broja likvidiranih lica na teritoriji Vojvodine tokom 1944–1945, kao i metoda i tehnologije represije (u kojem stepenu je bila institucionalizovana a u kojem se radilo o anarhičnosti, samovolji i preterivanju pojedinaca na terenu). Treba istaći da navedena brojka predstavlja samo donju granicu stradalih i da njoj treba dodati broj lica koje su streljale vojne jedinice kao i broj kasnije sudski procesuiranih kako bi se do kraja sagledale razmere represije. Broj ukupnih žrtava mora registrovati i na drugi način ubijene u logorima (izgladnjivanje, namerno nelečenje...) kojih je prema svim dosadašnjim istraživanjima svakako više nego streljanih.⁷

³ Više o uništavanju arhivske građe SDB u: Srđan Cvetković, *Kako je spaljeno pet kilometara dosijea UDB-e*, Arhiv, 1/2–2008, Arhiv Jugoslavije, Beograd 2008, 71–85.

⁴ Arhiv Srbije (AS), Arhivska građa BIA, f. 154, *Spisak likvidiranih antinarodnih elemenata*, str. 9.

⁵ Opunomoćenik UDB-e za srez Posavotamnaski Milutin Popović poziva se na *Uputstvo st. pov. 1439/1948*, kojim se traži od vrha OZN-e da se dostave sredi i popunjeni kartoni za lica koja su osuđena ili streljana u periodu 1941–1948. Luka Dragojlović, opunomoćenik sreza Račanskog za Bajinu Baštu se poziva na Uputstvo br. 1851 od 9. novembra 1948, dok opunomoćstvo sreza Ljubičkog ima iste zahteve prema MNO Rošci itd. – AS, Arhivska građa BIA, fasc. 140, Zbirka dokumenata o aktivnostima četnika, 16 spiskova četnika DM koji su likvidirani po oslobođenju; IAČ NOO Rošci, K-1, reg. br. 1134/46.

⁶ AS, Arhivska građa BIA, 75, *Pregled uhapšenih, prošlih kroz zatvor i streljanih od oslobođenja do 20. 06. 1945. godine na teritoriji Vojvodine*.

⁷ Državna komisija za tajne grobnice ubijenih posle 12. septembra 1944. prikupila je u prvoj godini rada podatke za više od 20.000 stradalih i nestalih lica na teritoriji cele Srbije. Komisi-

Kritičkim čitanjem ovog izveštaja mogu se uočiti i izvesne simetrije represije na liniji Srbi – Hrvati, kao i činjenica da je dobar deo likvidacija u Vojvodini bio rukovođen golom osvetom i anarhičnom represijom pojedinaca i grupa, koje državni aparat nije mogao lako da obuzda. Objavljivanje ovog dokumenta ima i poseban društveno-politički značaj u svetlu činjenice da je pitanje broja žrtava u Vojvodini (pre svega Mađara i Nemaca) predmet interesovanja političkih krugova u Mađarskoj i pojedinih nevladinih organizacija. U tom smislu, određeni politički činioци i istraživači često su koristili ovo pitanje kao predmet političke instrumentalizacije, preuveličavanja i elemenat građenja mitova, ili u suprotnom smeru: za minimiziranje i negaciju. Nadamo se da će dokument koji objavljujemo, kao i predstojeća istraživanja Državne komisije za tajne grobnice uz sistematsko objavljivanje do sada nepristupačne dokumentacije razveјati političke magle koje se grade na dugogodišnjim tabuima i doprineti objektivnijem suočavanju društva sa ratnim zločinima i autoritarnim nasleđem, kao i daljem razvijanju dobrosusedskih odnosa na pravim temeljima.

ODELJENJE ZAŠTITE NARODA (OZNA) ZA VOJVODINU
FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

Br. pov. 731

20.06. 1945. Novi Sad

OZNA MINISTARSTVA NARODNE ODBRANE
FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE

U prilogu vam šalјemo pregled uhapšenika prošlih kroz zatvor i streljanih od oslobođenja do 20. VI. 1945 g. na teritoriji Vojvodine.

Ukupan broj streljanih Hrvata u Sremu znatno se po visio, u odnosu na ukupan broj streljanih Srba, greškom učinjenom u Vukovaru, gde je OZN-a za Srem na svoju ruku strelјala 105 Hrvata/ustaša i agenata/. Zbog ove greške, a naročito zbog neiskrenosti, smenjen je načelnik OZN-e za Srem.

Smrt fašizmu, sloboda narodu!

NAČELNIK
Odeljenja zaštite naroda
Za Vojvodinu
Major
Petar Reljić

ji je ustupljena i baza od preko 27.000 stradalih (većim delom u logorima) posle 12. septembra 1944, koju je popisao Anketni odbor Skupštine Vojvodine. U narednom periodu ta baza treba da bude inkorporirana u jedinstvenu bazu podataka, dostupnu građanima preko veb sajta Komisije. – *Na putu ka istini, Imenik stradalih osoba na teritoriji Vojvodine 1941–1948*, Novi Sad 2008.

905–9–1945

900–9–1945

- 1 -

Izveštaj o ubijanju ratnih zarobljenika

1 juna t. g. 14 četa IV bataljona II vojvođanske brigade KNOJ-a primila je 4200 zarobljenika /ustaše/. Istoga dana krenuli su odmah na put prema Vinkovcima. Na traženje OZNE u Vinkovcima predali su 105 zarobljenika na što su dobili potvrdu. Kada su stigli u Šidske Banovce jedan od ustaša je ubijen koji je pokušao begstvo. U selu Lazanu dozvolili su narodu da mlade zarobljenike, tako da je bilo 10 pretučeno i dalje nisu bili sposobni za pokret, te su ih borci pobili.

U Šid su stigli 7 juna t. g. zarobljenici su bili premoreni, nisu mogli dalje vršiti pokret, nego su ostali u Šidu jedan dan i noć. Krenuli su 8-og uveče. Kada su stigli u Šid narod se okupio oko njih i počeo ih je tući, našta četa koja ih je sprovođila nije ništa preduzela, nego je na šta više i nagovarala narod da ih tuče. Tako je sekretar partiske ćelije drug Dušan Stanković pitao stražare da li može i on tući, našta su mu oni odgovorili da može. Stanković je uzeo pušku, ispalio je dva do tri metka u gomilu zarobljenika, koji su išli da piju vode. Stanković je iz Sremske Rače, ali je tog dana bio poslom u Šidu, na savjetovanju kod Sremskog Komiteta. Osim naroda u Šidu, zarobljenike su počeli tući i sreski odbor USAOJ-a i još neki naši rukovodeći drugovi.

Zatim je kolona krenula kroz Gibarac i Kukojevce. U tim selima zarobljenim neprijateljskim vojnicima nije se ništa desilo. Kad su stigli u Kuzmin, a to je bila peta kolona zarobljenika koja je prolazila kroz selo, prve četiri kolone koje su prošle nije im se ništa desilo, a kad je naišla peta kolona narod je počeo odmah da ih tuče. Sam narod u selu prepoznao je trojicu ustaša iz Čalme, koji su u jesen 1944 g. pobili celu familiju Vladisavljević; komesar čete koja ih je sprovođila odvojio ih je, dozvolio narodu da ih tuče koliko god su hteli. Ta trojica ustaša koji su već bili nesposobni za svaki daljni pokret vojnici su dobili naređenje od komesara da ih pobiju. Zatim su trojica pokušali begstvo, ali su pri tom uhvaćeni i odmah streljani, od te trojice jednog je ubio borac Armaković Vita iz pišto-lja, a drugog je zaklao, za trećeg nije nam poznato ko ga je ubio. U Kuzminu takođe su tukli omladinci, što su dobili odobrenje od vojnika, koji su im govorili „udrite, šta čekate“. Od Kuzmina do Martinaca poubijano ih je 16 i to na prostoru između ova dva sela.

U samim Martincima narod je takođe na odobrenje vojnika sprovođnika tukao zarobljenike. U samom selu nije ubijen ni jedan. U tom selu zarobljenike najviše su tukle žene. Tek po izlasku iz sela ubijeno je njih petorica, koji nisu mogli dalje da idu. Kad su stigli u Laćerak tamo su takođe zarobljenici bili tučeni, gde su najviše dobili batine od civila. Od Laćarka do Mitrovice takođe je ubijeno 5. U Mitrovicu su došli 9 juna, gde nisu bili tučeni, nego su odmah dobili hranu i vodu, kao i odmor. 9-og noću krenuli su za Rumu. Čim su ušli u grad na-

rod ih je počeo tući, tako da je jedan od strane vojnika ubijen u centru grada pred hotelom „Krone“. Od Vognja do Rume poubijeno je 16 ustaša. U samoj Rumi među građanstvom koje je tuklo zarobljenike nalazio se i potpredsednik sreskog NOO-a drug Zdravko Vidaković. U samoj Rumi kod tučenja zarobljenika naročito su se isticali ljudi koji nisu ništa dali za NOP, a mogu se smatrati i kao reaktivari. U Rumi postoji jedan deo hrvatskog življa na koga je ovaj postupak prema zarobljenim ustašama vrlo loše delovao, tako da je 10 juna t. g. trebala da se održi konferencija među Hrvatima za stvaranje JNOF-a međutim ta konferencija uopšte nije uspjela i na nju je došlo svega 10 osoba, tako tog dana nije ni održana. U Rumi su se ranije Hrvati vrlo dobro odazvali svim konferencijama koje su održavane u gradu.

Od kako je ta četa primila zarobljenike pa do Rume nestalo ih je 77. Kod ubijanja naročito se isticao jedan stražar pod nazivom „Elevator“ koji je iz kolone izvodio jednog po jednog i ubijao. Komesar čete koja ih je sprovođila Dokić Vladimir ubio je trojicu, dok za ostale davao je naređenja da se ubiju.

Četa koja ih je sprovođila na putu sa zarobljenicima vrlo loše su postupali, nisu im dali vode da piju, sve dok nisu stizali na određena mesta gde treba da se odmore, odobravali su i nagovarali su sam narod da ih tuče. Jedini komandir čete pod imenom Čičak u nekoliko momenata pokušao je da otera narod, ali ni on sam nije mogao ništa s obzirom da je kolona bila vrlo dugačka. Iz Rume su krenuli 10 juna za Banat. Dalje se nije dešavalo da ih je iko tukao, a niti ubijao. Stanković Duško sekretar mesne ćelije u Sremskoj Rači koji je na zarobljenike pucao u Šidu zadržan je u OZNI za Srem u Mitrovici.

13. juna 1945

Šef III Oseka OZN-e za Vojvodinu

Major

Dušan Olujić

(potpis)

PREGLED
UHAPŠENIKA PROŠLIH KROZ ZATVOR I STRELJANIH
OD OSLOBOĐENJA DO 20. JUNA 1945. NA TERITORIJI VOJVODINE

Odeljenje Otek za Banat do formiranja odeljenja OZN-e za Okrug Pančevo i Petrograd		Odeljenje Otek za Banat Okružno odeljenje Petrograd	
Četnici	173	6	
Nedićevci	7	0	
Ljotićevci	7	1	
Ustaše	0	0	
Aktivisti okupatora	248	29	
Ratni zločinci	239	18	
Gestapovci	0	0	
Agenti	192	2	
Špijuni	1	24	
Nemački vojnici	5	0	
Saboteri	0	5	
Dezerteri	3	37	
Šverceri	0	0	
Kulturbund	190	51	
Belogardejci	45	0	
Pljačkaši	7	0	
Članovi Gvozdene garde	3	0	
Uhapšeni zbog ubistva	0	0	
Razne političke i druge krivice	0	0	
Ukupno po rešenju	561	149	
Ukupno po nacionalnosti	1667	322	
Sve ukupno	1667	322	
Primedba	1667	322	

Okružno odeljenje Pančevo	
Četnici	20
Nedićevci	4
Ljotićevci	0
Ustaše	1
Aktivisti okupatora	41
Ratni zločinci	4
Gestapovci	1
Agenti	2
Špijuni	1
Nemački vojnici	10
Saboteri	0
Dezerteri	16
Šverceri	0

Kulturbund	1
Belogardejci	0
Pljačkaši	0
Članovi Gvozdene garde	3
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	54
Ukupno po nacionalnosti	158
Sve ukupno	158
Primedba	158

Otesek za Bačku i Baranju (do formiranja okružnih odeljenja) Novi Sad, Sombor i Subotica	
Četnici	31
Nedićevci	3
Ljotićevci	0
Ustaše	10
Aktivisti okupatora	317
Ratni zločinci	1554
Gestapovci	226
Agenti	30
Špijuni	0
Nemački vojnici	4
Saboteri	1
Dezserteri	3
Šverceri	0
Kulturbund	677
Belogardejci	17
Pljačkaši	5
Članovi Gvozdene garde	0
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	235
Ukupno po nacionalnosti	3149
Sve ukupno	3149
Primedba	3149

Okružno odeljenje Novi Sad	
Četnici	5
Nedićevci	1
Ljotićevci	1
Ustaše	0
Aktivisti okupatora	32

Ratni zločinci	10
Gestapovci	0
Agenti	0
Špijuni	0
Nemački vojnici	0
Saboteri	1
Dezerteri	4
Šverceri	0
Kulturbund	4
Belogardejci	0
Pljačkaši	2
Članovi Gvozdene garde	1
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	38
Ukupno po nacionalnosti	108
Sve ukupno	108
Primedba	108

Okružno odeljenje Sombor	
Četnici	0
Nedićevci	0
Ljotićevci	0
Ustaše	2
Aktivisti okupatora	7
Ratni zločinci	10
Gestapovci	2
Agenti	0
Špijuni	0
Nemački vojnici	69
Saboteri	20
Dezerteri	1
Šverceri	1
Kulturbund	1
Belogardejci	0
Pljačkaši	3
Članovi Gvozdene garde	0
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	85
Ukupno po nacionalnosti	201
Sve ukupno	201
Primedba	201

Okružno odeljenje Subotica	
Četnici	8
Nedićevci	2
Ljotićevci	0
Ustaše	1
Aktivisti okupatora	23
Ratni zločinci	11
Gestapovci	1
Agenti	3
Špijuni	0
Nemački vojnici	8
Saboteri	2
Dezerteri	0
Šverceri	0
Kulturbund	3
Belogardejci	0
Pljačkaši	12
Članovi Gvozdene garde	0
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	44
Ukupno po nacionalnosti	118
Sve ukupno	118
Primedba	118

Odeljenje za grad Novi Sad	
Četnici	49
Nedićevci	4
Ljotićevci	5
Ustaše	12
Aktivisti okupatora	114
Ratni zločinci	334
Gestapovci	1
Agenti	46
Špijuni	2
Nemački vojnici	10
Saboteri	3
Dezerteri	8
Šverceri	2
Kulturbund	57
Belogardejci	40
Pljačkaši	7
Članovi Gvozdene garde	1
Uhapšeni zbog ubistva	0

Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	199
Ukupno po nacionalnosti	898
Sve ukupno	898
Primedba	898

Odeljenje OZN-e Srem do formiranja OZN-e za grad Zemun	
Četnici	27
Nedićevci	1
Ljotićevci	0
Ustaše	487
Aktivisti okupatora	71
Ratni zločinci	0
Gestapovci	5
Agenti	3
Špijuni	0
Nemački vojnici	35
Saboteri	0
Dezerteri	1
Šverceri	0
Kulturbund	538
Belogardejci	0
Pljačkaši	9
Članovi Gvozdene garde	0
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	511
Ukupno po nacionalnosti	1688
Sve ukupno	1688
Primedba	1688

Odeljenje za grad Zemun	
Četnici	2
Nedićevci	1
Ljotićevci	0
Ustaše	15
Aktivisti okupatora	10
Ratni zločinci	9
Gestapovci	6
Agenti	4
Špijuni	0
Nemački vojnici	0
Saboteri	2

Dezerteri	1
Šverceri	0
Kulturbund	6
Belogardejci	0
Pljačkaši	0
Članovi Gvozdene garde	0
Uhapšeni zbog ubistva	0
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	3
Ukupno po nacionalnosti	75
Sve ukupno	75
Primedba	75

UKUPNO PROŠLO KROZ ZATVOR NA TERITORIJI VOJVODINE

Odeljenje OZN-e za Vojvodinu	
Četnici	348
Nedićevci	23
Ljotićevci	15
Ustaše	748
Aktivisti okupatora	958
Ratni zločinci	2210
Gestapovci	268
Agenti	316
Špijuni	4
Nemački vojnici	27
Saboteri	46
Dezerteri	89
Šverceri	2
Kulturbund	1564
Belogardejci	103
Pljačkaši	57
Članovi Gvozdene garde	8
Uhapšeni zbog ubistva	2
Razne političke i druge krivice	0
Ukupno po rešenju	2015
Ukupno po nacionalnosti	9069
Sve ukupno	9069
Primedba	9069

Nemci streljani od naše vojske	
koji nisu prošli kroz zatvor	5000
ukupno po nacionalnosti koji su prošli kroz zatvor	5360
Ukupno na teritoriji Vojvodine	10360

stanje	Srbi	Hrvati	Slovenci	Slovaci	Česi	Rusi	Poljaci	Rusini	Nemci	Mađari	Rumuni	Italijani	Francuzi	Muslimani	Jevreji	Siptari	Bugari	Ukupno	Primećba
pušteno na slobodu	648	448	36	38	7	42	1	7	222	354	71	1		3	7		3	1888	
prisilan rad	75	72	1	10	1	6		4	2	54	9			1	1		1	237	
predato sudu	225	170	12	24	3	11		5	54	229	11			10	4	1	1	760	
Upućeno u NOV	22	7	2	4				3		23	8					3		72	
predato drugim odeljenjima OZNe	73	43	4	1	1	10		1	10	24	1					1		169	
pod istragom	24	22							6	7				1	1			61	
upućeni u logor		51	3	4	3	2	1		334	39	3	1		2				443	
izvršili samoubistvo u zatvoru		1							1									2	
roblja				2						7								9	
predato Ruskoj komandi						30												30	
internirano u Mađarsku										6								6	
umrlo u zatvoru								1		1								2	
uhapšeno na traženje drugih odeljenja OZNe															1			1	
streljano od strane N.K. V.D						29												29	
streljano	438	558	2	31	6	68		5	1983	2240	16	1	1	7	1		3	5360	
Ukupno	1505	1372	60	114	21	198	2	26	2612	2984	119	3	1	24	15	5	8	9069	
streljano od strane naše vojske								5000										5000	
sve ukupno	1505	1372	60	114	21	198	2	28	7612	2984	119	3	1	24	15	5	8	14069	

Ukupan broj streljanih Hrvata povećao se zbog greške učinjene u Vukovaru (radi se o samovoljnoj likvidaciji 105 ratnih zarobljenika – *nap. predivača*)